

9. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-XII – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/page>
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>
11. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>

УДК 347:343.139 (477)

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У РОЗУМНИЙ СТРОК: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Коломієць Ю.М., ад'юнкт

Національна академія внутрішніх справ

Досліджено питання визначення законодавством України строку розгляду цивільної справи з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, окреслено основні причини порушення вимог розумного строку судами України.

Ключові слова: розумний строк розгляду справи, Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, критерій розумності строку, причини порушення розумних строків.

Коломиец Ю.Н. СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ В РАЗУМНЫЙ СРОК: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ? / Национальная академия внутренних дел, Украина

Исследованы вопросы определения законодательством Украины срока рассмотрения гражданского дела с учетом практики Европейского суда по правам человека, обозначены основные причины нарушения требований разумного срока судами Украины.

Ключевые слова: разумный срок рассмотрения дела, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Европейский суд по правам человека, критерий разумности срока, причины нарушения разумных сроков.

Kolomiec Yu.N. JUDICIAL TRIAL OF CIVIL CASES IN REASONABLE TERM: MYTH OR REALITY? / National academy of internal affairs, Ukraine

The question of determining the law of Ukraine for consideration of civil cases including the European Court of Human Rights, the main causes of violation of a reasonable time by the courts of Ukraine.

Key words: reasonable time of the case, the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, the European Court of Human Rights, the criterion of reasonableness of the term causes a violation of a reasonable time.

Прочитавши положення Цивільно-процесуального кодексу України (надалі – ЦПК) та ряд законів нашої держави, у тому числі, ратифіковані міжнародні договори та конвенції, для пересічного українця, який має намір звернути до суду як до одного з головних суб'єктів захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб не виникає жодного запитання та не становить ніяких проблем питання строку розгляду цивільної справи. Все просто та зрозуміло: глава 4 ЦПК у ст.157 чітко визначила: суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – одного місяця. У виняткових випадках за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду справи, суд ухвалою може продовжити розгляд справи, але не більше ніж на п'ятнадцять днів. Однак, це на перший погляд, а намагання такої особи уникнути судової тяганини майже марні. Ситуація, яка склалася навколо проблематики строків розгляду цивільних справ вкрай складна. На практиці українські суди часто порушують строки, визначені законом. Сьогодні це є проблемою не лише одного суду, а всієї судової системи держави. Питання розумності строків та своєчасності розгляду справ неодноразово визнавалося служителями української Феміди, практикуючими юристами та адвокатами, як таке, що потребує нагального вирішення. Підтвердженням цього є не дуже втішна статистика офіційного веб-порталу «Судова влада України», яка зазначає, що з

порушенням процесуальних строків, встановлених ЦПК України за 2010 рік, розглянуто 9,14 % цивільних справ і матеріалів (у 2009 році таких справ було 9,46 %) [1]. Все це дає право стверджувати про нагальну проблему вирішення піднятого в статті питання.

У теорії цивільно-процесуального права існує чимала кількість науковців, які досліджували підняту в статті проблематику. Так, ними є: Луспеник Д.Д., Сакара Н.Ю., Комаров В.В., Шевчук С.В., Волинець А.О., Буга В.В., Комлик В.В., Богомолів А.А., Рожков О.В., Власенко М., Винокурова І., Банчук О. тощо. Безсумнівно, всі ці праці зробили вагомий внесок для визначення поняття «розумний строк» та розв'язання проблеми перевищення розумних строків вітчизняними судами. Однак їх написання відбувалося до прийняття ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», який своїми положеннями вніс чимало змін у діючий ЦПК.

Метою цієї статті є комплексне дослідження поняття «розумний строк», який буде розглядатися з точки зору його закріплення Європейським судом з прав людини та діючими цивільно-процесуальними нормами. Також планується окреслити основні чинники, які є причинами порушення вимоги закону, та проаналізувати зрушення, які вже зроблені законодавцем в цьому напрямку.

Чинне законодавство України, у тому числі і цивільно-процесуальне, спрямоване на максимальне наближення його до світових стандартів, особливо європейських. З цією метою українським законодавцем з прийняттям ЦПК у 2004 році для встановлення тривалості строку використано критерій «розумний», тобто строки розгляду цивільних справ є відносно визначеними. Чітко вказано лише на те, що такий строк не може перевищувати два місяці [2].

Приєднавшись до урядів європейських держав Верховна Рада України в 1997 році ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція), тим самим зробивши перший крок для гарантування прав, проголошених Загальною декларацією. Відповідно до ч.1 ст.6 останньої «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж *розумного строку* незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [3]. Із змісту знову впливає поняття «розумний строк». Отож, гадаємо потрібно проаналізувати його сутність у світлі практики Європейського Суду з прав людини (надалі – Суд) та сформулювати деякі узагальнення з питання, що розглядається.

Слушно було зазначено в працях науковця Сакара Н., що велике значення для розкриття поняття «розумний строк» та «доступність правосуддя» в цивільних справах мають практика та рішення Європейського суду з прав людини, які містять тлумачення положень ст.6 Європейської конвенції [4]. Упродовж останніх років рішення Суду, якими встановлювалося порушення національними компетентними органами вимог щодо розумного строку, посідали друге місце в загальній структурі практики Суду, поступаючись лише рішенням щодо порушення вимог цієї ж статті щодо «справедливого розгляду». Отже, Суд сформував широкую практику з питань застосування ст.6 Конвенції в частині оцінки розумності строку проведення судового розгляду цивільних справ. Для встановлення розумності строку розгляду конкретної справи в національних судових органах було вироблено наступні критерії:

- 1) складність справи;
- 2) поведінка заявника;
- 3) поведінка органів влади;
- 4) важливість предмету спору для заявника.

Крім цього, Судом наголошено, до «розумного строку» повинен входити весь період провадження, починаючи з моменту подання позову до суду і до закінчення періоду виконання рішення суду в повному обсязі.

Сьогодні вже ні для кого не секрет, що останнім часом значно збільшилася кількість звернень проти України до Європейського суду з прав людини. Більше того, українці є п'ятими серед інших країн у списку за кількістю звернень. Переважна кількість скарг стосується надмірної (нерозумної) тривалості досудового слідства, судового розгляду чи виконання рішень національних судів та відсутності правових засобів для вирішення цієї проблеми на

національному рівні. Така практика аж ніяк не сприяє підвищенню іміджу нашої держави на міжнародній арені, до того ж, виплати на виконання рішень Суду здійснюються з державного бюджету України, а це у свою чергу б'є по кишенях простих українців. За даними Мін'юсту, у 2010 та 2011 роках на виконання рішень Європейського суду по суті скарг з державного бюджету було сплачено 29 174 853,54 грн. та 25 021 734,79 грн. [5]. Крім того, варто нагадати, що 30.03.2006 року набрав чинності Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якого рішення Європейського суду є обов'язковим для виконання Україною відповідно до ст.46 Конвенції.

Тепер що стосується ситуації, яка склалася стосовно розумних строків розгляду цивільних справ в Україні. На початку статті було зазначено законодавче закріплення цього питання в ЦПК. На превеликий жаль, великої кількості офіційних джерел, які дали б змогу досконало розібратися в цьому складному питанні, сьогодні майже немає. Уперше в Україні було здійснено спробу на законодавчому рівні визначити поняття розумного строку в п.11 ст.3 Кодексі адміністративного судочинства, відповідно до якого розумний строк – це найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах. Також Постановою Пленуму Верховного суду України № 2 від 12.06.2009 р. «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» п.36 зазначено: суди повинні здійснювати підготовку цивільних справ до судового розгляду та розглядати їх протягом розумного строку, який у кожній конкретній справі з урахуванням справедливого і своєчасного їх розгляду визначається: складністю справи; поведінкою заявника; процесуальними діями суду, але не більше строку, визначеного частиною першою статті 157 ЦПК. Існує ще одна Постанова Пленуму Верховного суду України № 2 від 1.04.1994 р. «Про строки розгляду судами України кримінальних і цивільних справ». Але на думку багатьох науковців, остання носила скоріш профілактичний характер, і була спрямована на акцентування головами судів цієї проблеми. По суті ця постанова залишилась невиконаною, і суттєвих зрушень у цьому плані так і не відбулося, все ж таки вона містить ряд важливих моментів, які в подальшому можуть стати суттєвим аргументом у захисті осіб, які постраждали від судової тяганини [6]. На мою думку, вагомим, хоч і безуспішним був зареєстрований у Верховній Раді законопроект від 28.01.2009 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку» [7]. На думку ініціаторів, положення цього документа дозволили б усунути недоліки системного характеру, припинити спричинені цими недоліками порушення Конвенції та забезпечити максимальне відшкодування наслідків цих порушень, що, в свою чергу, дозволило б зменшити кількість звернень проти України до Європейського суду та уникнути значно більших витрат із Державного бюджету та виплати сум справедливої сатисфакції, оскільки на цей час жодним нормативно-правовим актом національного законодавства не передбачено ефективних засобів захисту від нерозумної тривалості розгляду цивільних справ судовим органом.

Для вирішення питання по суті та внесення конкретних пропозицій, на мою думку, доцільно було б з'ясувати основні причини, які зробили осіб, які мають будь-яке відношення до суду заручниками цієї ситуації. Такими, на мою думку, є:

- невдале закріплення ст.157 ЦПК України в частині того, що початок відрахування строку в цивільній справі починається з дня відкриття провадження у справі, а не з моменту подання позову до суду. Тобто, триденний строк, встановлений законом для відкриття провадження у справі або відмову в його відкритті, не може рахуватись як одна з складових поняття «розумний строк». Тим паче, як слушно зауважує науковець В. Комаров [8], правовий механізм оскарження порушення цього строку чинним законодавством не передбачений;
- систематична неявна без поважних причин на судові засідання сторін по справі та осіб, які є іншими учасниками цивільного процесу. Тут не варто забувати про ще одну з нагальних проблем цивільного процесуального законодавства, а саме інститут судових викликів і повідомлень, який також містить у собі велику кількість «відкритих» питань. Для боротьби з цією проблемою, Європейський суд рекомендує вітчизняним судам накладення на таких осіб адміністративного стягнення у вигляді штрафу за прояв

неповаги до суду та застосовувати примусовий привід. Однак чинний ЦПК не містить такого заходу судового примусу, як штраф. Більше того, за неявку сторін чи їх представників у судові засідання жодної відповідальності не передбачено. І якщо до свідка може бути застосовано привід, то примусово привести відповідача (навіть якщо йому відомі суттєві дані по справі) суд не може [6];

- дії учасників процесу, спрямовані на навмисне затягування розгляду справи (наприклад, клопотання про відвід судді, про розгляд справи колегіально, подання суду додаткових доказів тощо);
- затягування строків розгляду спорів може відбуватися також унаслідок несвоєчасного проведення судових експертиз. Європейський Суд зобов'язує суддів слідкувати за проведенням цих експертиз: «Експерти працюють у межах судового розгляду, який контролюється суддею. Він залишається відповідальним за підготовку справи до судового розгляду та швидкий хід процесу»;
- порушення вимог, передбачених гл.3 ЦПК, що стосується проведення належної підготовки справи до судового розгляду. Практика свідчить про те, що деякі судді ігнорують цю стадію чи застосовують лише формально, внаслідок чого всі процесуальні дії, у тому числі надання доказів, вчиняються судом на стадії судового розгляду. Адаже з практики достеменно відомо, чим краще суддя проведе попередній судовий розгляд, тим краще і своєчасніше відбудеться розгляд справи;
- відсутність засобів правового впливу на суддівський корпус нашої держави у випадку порушення ними строків, встановлених законом для розгляду цивільної справи [6]. Хоча з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7.07.2010 р. питання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності удосконалено, проте, тут дуже хочеться згадати народну мудрість «Ворон ворону ока не виколе»;
- крім того, значна завантаженість, недостатня кількість та недосвідченість судових кадрів, погане матеріально-технічне оснащення суду, відсутність належного фінансування – ось чи не основна характеристика судової гілки української влади [9].

Для сприяння скороченню строків розгляду цивільних справ у ЦПК були запроваджені такі інститути, як заочний розгляд справи, наказне провадження, попереднє судове засідання. Також варто відмітити, що з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 були внесені деякі зміни щодо: 1) відібрання повноважень апеляційних судів на скасування рішення місцевого суду з направленням справи на новий розгляд та встановлення для нього вимоги ухвалювати нове рішення при будь-яких порушеннях місцевим судом норм матеріального та процесуального права (оскільки попередня процедура досить часто ставала причиною надмірної тривалості розгляду справ національними судами); 2) зменшення строку для продовження розгляду справи у виняткових випадках (ч.2 ст.157); 3) зміни, внесені до ст.121 ЦПК, що стосується ситуації, коли суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, передбачених ст.119 і 120 ЦПК, або не сплачено судовий збір, постановляє ухвалу, у якій зазначаються підстави залишення заяви без руху, про що повідомляє позивача і надає йому строк для усунення недоліків, який не може перевищувати п'яти днів з дня отримання позивачем ухвали (до змін ця стаття не містила часових обмежень, які могли встановлюватись суддею для усунення недоліків, та строку, протягом якого вказана ухвала повинна бути направлена позивачу, про що наголошував у своїй роботі Луспенік Д.Д. [10]).

Підсумовуючи, слід зазначити, що ситуація з порушенням строків розгляду цивільних справ українськими судами наразі є досить загрозливою для правової системи держави. Недотримання строків розгляду справ не тільки порушує права особи на захист, а й формує в неї негативне ставлення до судової системи, неповагу до права, що стає критичним для самої країни. З моменту появи в законодавстві України поняття «розумний строк» дедалі більше можна побачити тенденцію підняття цього питання на законодавчому рівні. З метою приведення внутрішнього законодавства у відповідність до вимог Конвенції багато європейських країн вже почали формувати механізми захисту прав осіб від надмірної тривалості розгляду справ у національних судах. На жаль, в Україні немає аналогічного закону, яким би регулювалося питання компенсації у випадках спричинення шкоди тривалим розглядом справи, хоча такий закон безумовно покращив би ситуацію з надмірними строками

розгляду справ, адже сторони отримали б важелі впливу на суддів, які своїми діями порушують процесуальну вимогу, яка стосується розумності строків розгляду цивільних справ. Сьогодні настав той час, коли освічений громадянин при наявності розв'язання спору в обхід українських судів безсумнівно цим скористається. Оскільки знає, що вік деяких цивільних справ не те, що не перевищує встановлені законом два місяці, а рахунок ведеться на роки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Судова влада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.І. Бірюков та ін.; За заг. ред. С.С. Бичкової. – К.: Атіка, 2008. – С. 385-387.
3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод // Ратифіковано Законом України №475/97-ВР від 17.07.97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
4. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах. // Право України. – 2004. – № 1 – С. 58-60.
5. Офіційний сайт Міністерства Юстиції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/38823>.
6. Волинець Андрій. Порушення строків судового розгляду: хто винен? / А. Волинець // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 32-34.
7. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=34272.
8. Комаров В.В. Цивільне процесуальне право України: підручник / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, Є.Г. Пушкар та ін.; за заг. ред. В.В. Комарова. – Харків: Право, 1999. – 592 с.
9. Рожков О.В. Процесуальні строки (теорія і практика) / О.В. Рожков // Судова практика. – 2008. – № 3. – С. 3-4.
10. Луспенік Д.Д. Порушення строків розгляду справ узаконено новим ЦПК або проблеми доступності правосуддя та шляхи їх вирішення / Д.Д. Луспенік // Адвокат. – 2005. – № 7. – С. 4-7.

УДК 347.44 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОГОВОРУ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ЗАВДАТКОМ

Петрицин Н.Т., аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

У цій роботі автором проаналізовано та систематизовано існуючі в українській цивілістичній науці позиції науковців, а також подано власне бачення вирішення деяких проблемних аспектів у сфері правового регулювання попереднього договору та його співвідношення із завдатком.

Ключові слова: попередній договір, завдаток, правочин, правові наслідки, цивільна відповідальність.

Петрицин Н.Т. ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ РЕГУЛЯЦИИ ПРЕДЫДУЩЕГО ДОГОВОРА И ЕЕ СООТНОШЕНИЯ С ЗАДАТКОМ / Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина

В этой работе автором проанализированы и систематизированы существующие в украинском гражданском праве позиции ученых, а также подано авторское видение решения некоторых